

ALISHER NAVOIY G‘AZALLARIDAGI TARIXIY SHAXS NOMLARI BILAN BOG‘LIQ ALLUZIYALAR

Bahodir Mahmudovich Rahimov

Buxoro xalqaro universiteti magistranti

Buxoro shahar 24-maktab ona tili va adabiyot o`qituvchisi

rbahodir9@gmail.com

ANNOTATSIYA

Yevropa tillarida XVII asrda paydo bo‘lgan, rus adabiyotida Pyotr I davridan ishlatila boshlangan, o‘zbek tilshunosligida XX asrning boshlarida yuzaga chiqqan, shaklan va mazmunan adabiyotshunoslikda mavjud bo‘lgan Talmehga o‘xshash birlik – alluziyalarning lingvokulturalogik jihatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Alisher Navoiy qalamiga mansub bo‘lgan ayrim g‘azallarda kishi nomlari bilan bog‘liq alluziyaga xos bo‘lgan birlik tahlil ostiga olingan. Xususan, Rus olimi Yevseyev Aleksandr Sergeyevich tomonidan ishlab chiqilgan tasnifga tayangan holda, g‘azallarning lingvopoetik xususiyatlari bilan bir qatorda alluzik jihatlari batafsil yoritilgan. Bunda davr nuqtai nazardan yuzaga chiqadigan o‘ziga xos jihatlarga e’tibor berilgan.

Kalit so‘zlar : alluziya, lingvopoetik xususiyat, tasnif, g‘azal, davr nuqtayi nazari

Аннотация

Лингвокультурологические аспекты аллюзий – единицы, аналогичной талмеху, появившейся в европейских языках в XVII веке, начавшей использоваться в русской литературе со времён Петра I, а в узбекском языкознании – в начале XX века, и присутствующей в литературоведении по форме и содержанию, – имеют большое значение. В данной статье анализируется характерная для некоторых газелей Алишера Навои единица аллюзий. В частности, на основе классификации, разработанной Александром Сергеевичем Евсеевым, подробно рассматриваются аллюзивные аспекты газелей наряду с лингвопоэтическими особенностями. При этом особое внимание уделяется специфике, проявляющейся с точки зрения эпохи.

Ключевые слова: аллюзия, лингвопоэтическая особенность, классификация, газель, теория точек эпохи

ABSTRACT

The linguocultural aspects of the allusions, a unit similar to Talmekh, which appeared in European languages in the 17th century, began to be used in Russian literature from the time of Peter I, and emerged in Uzbek linguistics at the beginning of the 20th century, and is present in literary studies in form and content, are of great importance. This article analyzes the unit characteristic of allusions in some ghazals written by Alisher Navoi. In particular, based on the classification developed by Yevseyev Alexander Sergeyevich, the allusive aspects of ghazals are covered in detail along with the linguopoetic features. In this, attention is paid to the specific aspects that emerge from the perspective of the period.

Keywords: allusion, linguopoetic feature, classification, ghazal, period point theory

Ma'lumki, antroposentrik yondashuvning taraqqiy topib borishi natijasida inson omilining muhim jihatlarini, u orqali amalga oshirilishi mumkin bo'lgan hodisalarni ochib berish yetakchi ahamiyat kasb etmoqda. Mana shunday zaruriy vositalardan biri allyuziyadir. Hammamizga ayonki, inson nomining ishorasi bilan beriladigan va turli ishoralar asosida shakllantiriladigan allyuziya lingvokulturologiyaning muhim obyektlaridan biri sanaladi.

Rus tilshunos olimi V.V. Krasnix shaxs nomlarining badiiy asarlarda, umuman, nutqda ishlatilishini uch xususiyatga qarab ajratadi: 1)mashhurlilik; 2)taniqlilik; 3)ma'lumlilik. Olim shu xususiyatlariga ko'ra shaxs nomlarini yana uch turga ajratadi:

a)har qanday zamonda ham hamma uchun ma'lum bo'lgan nomlar;

b)ma'lum bir ijtimoiy muhitda tanish bo'lgan nomlar;

d)milliy qahramon nomlari kabi. Uning fikricha, mazkur nomlar ma'lum madaniyat vakillariga anglashiladi va ular bilan bog'liq holatlar, voqea-hodisalar, belgilar faqatgina shularga ma'lum bo'ladi.

D.Xudoyberganova o'z tadqiqotida mustaqillikdan keyingi davrda xalqqa milliy-madaniy qahramonlarning nomlari qayta tiklanganligi, mazkur ishlar samarasi o'laroq

shu nomlarning qaytganligini o'z ishida keltiradi hamda aniq misollar asosida dalillab beradi.

Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" kulliyoti tarkibiga kiruvchi tarixiy shaxslarning nomi ma'lum keyingi davrlardagi siyosiy, mafkuraviy jarayonlarga taalluqli bo'lmaganligi sababli mazkur antroponimlar doirasida qator ishlar amalga oshirildi, ularning ma'lum birlarining ilm-fanimiz doirasidan chiqarib yuborilganligi ham kuzatilmagan.

Nomlar har qanday xalqning ham milliy, ham madaniy boyligi hisoblanadi, shuni inobatga olgan holda XV asrda Alisher Navoiy asarlarida qo'llanilgan antroponimlarni o'rganish orqali madaniy merosning hozirgi davrga qanday shaklda yetib kelganligi, o'z davrida qanday vazifalarni ifodalanganligi oydinlashadi.

Alisher Navoiy asarlaridagi antroponimlar tadqiqini amalga oshirish uchun ma'lum darajadagi muammolar mavjudligi oydinlashadi. Chunonchi, ma'lum bir qahramonlarning nomlari haqida aniq ma'lumot haligacha yetarli emas. Ba'zi qahramonlarni mifologik yoki tarixiy shaxs ekanligini aniqlash hali ham o'z yechimini kutayotgan muammolar sirasiga kiradi. Afridun, Xalil, Skandar, Doro, Bilol, Suxayb, Mahmud, Abulg'azi ibn Boyqaro, Hofiz Sheroziy, Husayn Boyqaro, Xusrav, Jomiy, G'aznaviy kabi shaxslar nomi "Xazoyin ul-maoniy" asarida keltirilgan.

Mazkur nomlarni davr nuqtayi nazaridan to'rt guruhga ajratish mumkin:

- a) Islomgacha bo'lgan va Islomga daxldor bo'lmagan nomlar: Afridun, Doro, Skandar, Xusrav kabi;
- b) Islomdan keyingi yoki uning ta'sirida shakllangan nomlar: Xalil(Ibrohim payg'ambarga berilgan rutba), Bilol(birinchi azon aytgan kishi), Suxayb(Zuhayb);
- d) Alisher Navoiy yashagan davrdan oldin yashagan shaxslar: Mahmud, Hofiz Sheroziy, G'aznaviy;
- e) Alisher Navoiyning davrida yashagan shaxslar: Abulg'azi ibn Boyqaro, Husayn Boyqaro, Jomiy kabi.

Bunday davrlashtirish asosida nomlarni ajratish Alisher Navoiy qaysi davrdagi voqealarni, ularning qaysi xususiyatlariga qarab tasvirlaganligiga oydinlik kiritish uchun zarur hisoblanadi.

Antroponimlarning badiiy asarda qo'llanilishi ham informatsion, ham madaniy etiketni ochib berishda xizmat qiladi. Alisher Navoiyning bu tipdagi asarlari tarkibida tarixiy shaxslarning nomi kamroq qo'llanilishi tabiiy hol, chunki ijodkorning badiiy amqsadidan kelib chiqib leksik birliklarning tanlanishi ayon. Quyida tarixiy shaxs nomlari sifatida keltirilgan nomlarning qanday maqsadda ishlatilganligini tahlil qilishga qaror qilindi:

Ey Navoiy, bizni yod etgaymu barqandon kuni,

Ichsa jomi Jam bilan soniye Afridun qadah(G‘aroyib us-Sig‘ar. – B.102). Ko‘pgina ijodkorlar qatori Alisher Navoiy ham aruzning talabi va ohangdorlikni oshirish maqsadida Jamshid nomini qisqartirib qo‘llashni ma’qul ko‘rishadi. Jamshid antroponimiga murojaat qilinsa, u ham tarixiy, ham mifologik ma’lumotlarga qorishib ketgan qahramon sifatida tilga olinadi, Afridun(Faridun) ismi haqida ham xuddi shunday fikr yuritish mumkin. Har ikki shaxs haqidagi ma’lumotlarga diqqat qarataylik:

-shoh Jamshid haqida qadimgi afsonalar ma’lumoticha, peshdodiylar sulolasiga mansub, Eronda uzoq yillar davomida hukmronlik qilgan eng buyuk shoh;

-Tahmuraspdan keyin davlatni yetti yzu yil boshqaruvi davomida sharobni kashf etgan, Navro‘z bayramining Yangi yil sifatida nishonlanishini tartib bergan, zardushtiylik dinidan oldin o‘ziga xos diniy mazhab yaratgan, ko‘zgu ixtiro qilgan , odamlarga matodan kiyim kiyishni o‘rgatgan, tabaqalashtirishni joriy qilgan;

- u maishatga berilib ketib xudolik da’vo qila boshlagan davrda yurtga Zahhok ismli shoh bostirib keladi va uni qilich bilan ikkiga bo‘lib yuborgan, Zahhokning ikki yelkasidagi ilonga xalq farzandlarining miyasi yedirilgan, bunga qarshi isyon ko‘targan temirchi Kova uni o‘ldiradi va taxtga Jamshid avlodi sanalgan Faridun chiqadi;

-shoh Jamshidni hazrati Sulaymon ekanligi ta’kidlaydigan ayrim manbalar mavjud;

-Faridun davlatni adolat bilan boshqargan, vafotidan so‘ng saltanatni Nuh kabi farzandlariga bo‘lib bergan. Keltirilgan ma’lumotlar hali Alisher Navoiy nima sababdan bu nomlarni keltirganligini aniq izohlashga asos bo‘la olmaydi. Olima M.Jabborova Jamshid antroponimining genezisining kelib chiqishiga oid maqolasida bir qator manbalarni ko‘zdan kechiradi va shu asosda tahlil qiladi. Maqolaning muhim jihati shundaki, aynan Jamshid obrazining xususiyatlari ularning asarlar bag‘rida rivojlanib boruvchi semantik maydonini aniqlashtirishga harakat qilinganidadir. Dastlabki ma’lumotar “Avesto”, hind hamda eron mifologiyalarida, Abu Hanifa Diynavardiy, Abulqoshim Firdavsiyning “Shohnoma”, Abu Nasr as-Saolibiyning “Kitob al-g‘urar”, Tabariy qalamiga mansub “Tarixi Tabariy”, Beruningning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” kabi qator manbalarda Jamshid , uning qaysi sulolaga mansub ekanligi, uning qanday ishlarni amalga oshirganligi, shaxsiyati haqida ma’lumotlar keltirilgan, ular bir-biridan qay darajada farqlanishidan qat’i nazar fan uchun muhim manba hisoblanadi. Mazkur manbalarda “Jomi Jam” haqidagi ma’lumot mavjud, aynan shunday birikma shaklida emas. Uning badiiy adabiyotda allyuziv birlik sifatida qachon ommalashgani haqida taxmin qilish mumkin, uning

adolatpesha, bunyodkor, xalqiga g'amxo'rlik qilgan shoh sifatidagi ma'lumotlar yuqorida nomi zikr etilgan manbalarda mavjud. Juda ko'p ijobiy ishlarni amalga oshirganligi sababli o'ziga bino qo'yishi, oxir –oqibatda tanzzulga yuz tutgani, Zahhok tomonidan dahshatli qatli amalga oshirilgani haqidagi tasavvurlar asosida hosil qilingan allyuziyalar ham baddiy adabiyotda uchraydi. Umar Hayyom, Farididdin Attor, Hofiz Sheroziylarning ijodi orqali badiiy adabiyotga obraz sifatida mustahkam o'rin olgan. Xo'sh, "Jomi Jam"(Jamshid jomi) tushunchasi badiiy adabiyotda qayerdan kelib chiqqan? Bu haqida Farididdin Attorning "Ilohiynoma" va xalq orasida mashhur bo'lgan "Qissayi Jamshid" asarlarida keltirilgan. Farididdin Attor keltirgan hikoyatda Jamshid shu nom orqali butun yer yuzini ko'rib turadi-yu, ammo o'z holidan bexabar qoladi. Baytga e'tibor qaratilsa, mazmunan oyna emas, balki qadam ma'nosi ifodalanayotganligini kuzatish mumkin. Uning bunday mazmun ifodalashi xalq orasidagi rivoyatlar asosida shakllangan bo'lishi ehtimol.

Qachonkim zohir etsang, "tanzi' ul-mulk",

Skandarning bo'lib mag'lubi Doro(G'aroyib us-Sig'ar. – B.26). Insonning hayotida turli xil voqea-hodisalar sodir bo'lishi mumkin, hech birimizga sir emaski, ba'zi insonlar dunyoning o'tkinchi mol-dunyosidan mag'rurlanib kibr yo'liga kirishadi, boshqalarga nisbatan bepisand munosabatda bo'lishni boshlashadi. Bu holatning juda yomon salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligini Iskandar va Doro haqidagi voqeaning allyuziya tarzida berilishi bilan kitobxonga ibratni yetkazishga harakat qilinadi.

Jamoling partavidin sha'm o'ti gar gulsiton ermas,

Nedin parvona o't ichra o'zin solur Xaliloso(G'aroyib us-Sig'ar. – B.24). Ibrohim Xalilullohning mushriklar tomonidan palahmon yordamida olovning ichiga otilgani voqegasiga ishora qilinmoqda. Mazkur birlikda allyuziya bilan birga ntonomaziyaning ham mavjudligi kuzatiladi. Ibrohim olovning ichiga o'zini otgan emas, uni majburlab tashlashadi, Nosuriddin Rabg'uziyning "Qissasi Rabg'uziy" asarida Alloh Javroilni yuborganligi va olovni "serin", ya'ni "salqin" qilib berganligi haqida yozilgan. Baytda holatning badiiy ifodasi sifatida shu hodisaga ishora qilish orqali allyuziya, teskari badiiy tasvirning mavjudligi, ya'ni parvonaning o'tda kuyishi, ammo Ibrohim Xalilullohning kuymay qolganligi antonomaziyaning yuzaga chiqishini ta'minlagan.

Ko'zlaring birla labing andoqki urdi din yo'lin,

Ne balolardin Bilol o'tgay, ne sahbodin Suhayb(G'aroyib us-Sig'ar. – B.62). Din tarixidan ma'lumki, sahobalardan Bilol birinchi bo'lib Ka'ba ustiga chiqib azon aytgan sifatida ma'lum, u shu ishni amalga oshirganidan so'ng mushriklar tomonidan juda ko'p azob-uqubatlarga duchor bo'ladi, uning o'zi aslida qul bo'ladi, Islomni qabul

qilganidan so'ng Ka'bada azon o'qigan. Manbalarda Suhayb ar-Rumiy nomi Iroqda tug'ilganligi, rumliklarga asir tushgani, qullikka duchor bo'lgani, Islomni qabul qilguncha ham, undan keyin ham mushriklardan aziyat chekkani, hijrat qilish uchun barcha mol-mulkidan kechganligi, Umar vafot etishidan oldin unga uch kun jamoat namozlarini o'qish va xalifalikni boshqarishni vasiyat qilgan. Shuncha mashaqqatlar chekib ulug'lik martabasiga erishganlar hayotiga ishora qilish oqali ibratomuz pand-nasihat qiladi.

Magarki Hofizi Sheroz senki, bir sog'ar

Tutib Navoiyg'a qilding karomat, ey hofiz(G'aroyib us-Sig'ar. – B.235). Mazkur baytda Hofiz Sheroziy tarannum etiladi, xalq rivoyatlar va bishqa manbalarda Amir Temur Hofizni ko'rushni istaganligi, u Samarqand-u Buxoroni bir yorning "qaro xoli"ga almashtirishi bilan bog'liq baytiga ishora qilinadi. Baytda shohning ismi keltirilgan emas, intertekstual holat qatlamli allyuziyaning hosil bo'lishiga xizmat qilgan. Dunyo hukmdorini lol qilgan bu shoir agar Navoiyga qadah tutadigan bo'lsa, u, albatta, karomat qilganligi, ijodkorni ulug'likka yetaklashi mumkinligidan o'zida faxr tuyadi.

Sen Navoiyg'a vafo aylamasang, bor o'lsin

Shoh Abulg'ozii ibin Boyqaro, ey qora ko'z(G'aroyib us-Sig'ar. – B.184). Adolat timsoli sifatida ta'riflanadigan, Islom va haqiqat, Haq rutbasini mahkam ushlagan kishilarga nisbatan shunday rutba birgalikda ishlatilgan. Mazkur baytdan shunday xulosa anglashiladiki, agar Navoiydan biron sitam yetgan taqdirda ham Abulg'ozii adolati bor ekanligi, u, shubhasiz, har ishni me'yorlashtirishi, mezonlarning mo'tadilligini ta'minlay olishiga ishora qiladi.

Navoiy ohi navosozi shoh Abulg'ozii,

Sipehr martaba Sulton Husayn Boyqaro(Navodir ush-Sabob. – B.27). Navoiy Husayn Boyqaroni madh etar ekan, unda o'zining orzu-istaklari, kelajakka nisbatan adolatpesha qarashlarini ko'radi, shohning qanday inson bo'lishi lozimligini turli yo'llar bilan ta'riflaydi.

Yanaki nutq ila – yu ruh ila yeturdi anga,

Fuyuz orifi Jomiy-u rindi Sheroziy(Navodir ush-Sabob. – B.471). Hazrat Alisher Navoiy ijodkorlar rutbasini juda yuqoriga ko'taradi, Jomiy va Sheroziyning xislatlari, ularning hayot, ijodiy yuksakliklarini tarannum etadi, shu bilan she'riyatning ruhini ularning nutqi, misralari bilan yetkazganligiga ishora qiladi.

Antroponimlar o'zida ma'lum hayotiy voqealar, ma'lumotlar, madaniy kodlarni tashiy olish jihati bilan pretsedentlik xususiyatiga ega bo'ladi, til vositalari yordamida mana

shu pretsedentlikning ochilib borishi natijasida ham yakka shaxsning, ham ma'lum bir xalqning milliy-madaniy tomonlari haqidagi ma'lumotlar avloddan avlodga o'tadi.

Hech bir voqea, tarixiy shaxs yoki boshqa tushunchalar o'zidan o'zi hammaga ma'lum, mashhur bo'lib qolmaydi, ularning shu holatga keltiradigan vaziyat til vositalaridir. Xalq yoki ma'lum bir ijodkor badiiy asarlari bo'ladimi, qaysi vosita yordamida bo'lishidan qat'i nazar ular haqida ma'lumotlar beriladi. Mashhurlikka, hammaga ma'lum qilinishning ham o'ziga xos asoslari mavjud, mumtoz adabiyotimizda didaktiklik xususiyati yuqori ekanligi hammamizga ma'lum. Bu borada maxsus asarlar yaratilgan yoki boshqa asarlar tarkibida ham shunga ishora qilinadigan o'rinlar salmog'i keng. "Xamsa" tipida yozilgan dostonlarning barchasining dastlabki dostoni pand-nasihat, didaktik usulda yozilganligini juda yaxshi bilamiz, boshqa asarlarda esa, odatda, ijodkorning mavjud jamiyat va kelajak haqidagi orzu-istaklari, umidlari yotadi, shuni inobatga olgan holda ma'lum bir badiiy asardan ko'zlangan badiiy maqsadni amalga oshirish uchun "ibratlilik" tushunchasidan juda keng miqyosda foydalanilgan. Matnlaro munosabatning allyuziyalarda muhimligi mana shunday vaziyatlar tutumida qo'l keladi. Ijodkorlar tarixiy shaxslar bilan bog'liq voqealar, ular orqali olib keriladigan ma'lumotlardan doimiy ravishda tayyor birlik sifatida foydalanavergan deyish bir qadar yanglish, sababi ular bunday jarayonda ma'lum bir shaxs doirasida yana qo'shimcha semantik maydon, freymalar yaratishgan. Natijada ma'lum tushuncha doirasidagi muayyan konseptning yuzaga kelishiga erishilgan.

Allyuziyalarning ishoraviylik xususiyati tarkibiga diniy, axloqiy, madaniy, olam va odam haqidagi qarashlari, ramziy ifodalar jamlangan bo'ladi. Shu asoslardan kelib chiqib ijodkorlar qanday mazmun-muddao ko'zlanganligiga qarab ularning ayrim jihatlaridan alohida-alohida foydalanishga harakat qilishgan. Antroponimlarning o'zi kengaygan bir tushunchani ifodalamasligi mumkin, ammo tarixiy davr, ma'lum bir sharoit, odamlarga bo'lgan munosabati, tashqi va ichki olami nuqtayi nazarida etalon, stereotip. arxeotip, turli darajadagi etiketlarni o'zida tashuvchi vosita hisoblanadi. Shaxs haqidagi bilimlarning davrlar osha boyib borishi ularning allyuziativ belgilarini ham oshib borishini ta'minlaydi. Bunday belgilarning oshib borishiga ma'lum davrlarda sodir bo'lgan voqealar, ijodkorning badiiy quvvati, dunyoqarashi sabab bo'ladi. Shaxs nomlarining tillararo va madaniyatlararo ko'chib yurishi ularning intertekstual va ekstralingvistik hodisa ekanligini ko'rsatadi.

Atroponimlar asosida shakllantirilgan allyuziyalarning badiiy asarlarda qo'llanilishi quyidagi funksiyalarni bajarishga xizmat qiladi:

- 1) unutilgan, ammo insoniyat yashagan davr davomidagi ma'lum bir bilimlarni, tasavvurlarni qayta jonlantirishga, ularda zamonaviylik bo'yog'ini berishga yordam beradi;
- 2) informativlik xususiyatini namoyon etib, ma'lum bir davrdagi shaxs, xalq madaniy xususiyatlari haqidagi ma'lumotlarni yetkazadi;
- 3) badiiy asarning badiiy quvvati, etik-estetik ta'sirini oshirishga, emotsionalik, ekspressivlik, psixik ta'sirini oshirishga muhim vosita hisoblanadi;
- 4) har qanday ijodkorning badiiy asarni yozishdan ko'zlagan maqsadi bo'ladi, bu maqsadni amlga oshirish uchun turli vazifalarni qo'yadi, bunday vazifalarning badiiy in'ikosi sifaida ma'lum bir vositalardan foydalanadi, antroponimlar orqali allyuziativ tarzda shaxs nomlarning berilishi muhim obyekt sifatida xizmat qiladi;
- 5) shaxs nomlarining har bir asarda keltirilishida ijodkorlar mavjud voqealarni yoki jihatlarni ko'r-ko'rona bermasligi aniq, shuning uchun har bir so'z ustasi yana boshqa bir semani qo'shadi, natijada yangi yaratiladigan asarlar uchun mohiyatan kengaygan manbaning hosil qilinishiga asos bo'ladi.

Har bir geografik hududning, millatning, xalqning, madaniy qatlamning o'ziga xos ibratomuz tasvirlanadigan yoki asar badiiy ta'sirini oshirishda xizmat qiladigan obrazlari bo'ladi. Beriladigan qahramonlarning qay darajada ma'lum yoxud mashhur ekanligini yuqorida ko'rsatilgan omillardagi qaysi kriteriyiga mos kelishi bilan ham izohlash mumkin.

Lingvomadaniy birliklarni o'rganilish doirasi kengayib borgan sayin bu sohaga doir ilmiy adabiyotlar soni ham oshib bormoqda, har bir lingvokulturologik terminning mohiyatini ochib berishga qaratilgan ta'rifar yuzga kelmoqda. Lingvomadaniy birliklar tadqiqi bilan shug'ullanuvchi olimlar allyuziyalarni ma'lum bir til birliklari vositasida istalgan badiiy asar yo sotsial-tarixiy dalilga tayangan ishoraga asoslangan stilistik figuraligi, shu obyekt yoki subyektda bir necha madaniy-semiotik munosabat jihatidan o'rganilishini; pretsedent nomlar, mashhur voqea, matn, vaziyatlarga taalluqli nomlar muayyan belgilar majmuasining ibratlilik, namuna bo'la olishga qaratilganligini ta'kidlashadi.

Fanda mashhur shaxslar, joylar bilan bog'liq hodisalar, misol sifatida nasihatomuz, ibratomuz yoki boshqa maqsadlarni ko'zlab kiritilgan birliklar pretsedent nomlar termini asosida beriladi. Mazkur tushunchani fanga dastlab Y.N.Karaulov kiritgan. Ushbu termin dastlab yurisprudensiya sohasida ishlatilgan bo'lib, adabiyotshunoslik, tilshunoslik sohalarida ham ishlatila boshlandi. Mazkur tushuncha doirasida o'zbek tilshunosligida ham maxsus, fundamental ish amalga oshirilgan, unda shunday termin ostida birlashadigan birliklarning xususiyatlari atroflicha yoritib berilgan.

O‘zbek mumtoz adabiyotida shaxs nomlari bilan aloqador allyuziyalarning qo‘llanilish holatlari ko‘p ekanligini bilamiz. Antroponimlar badiiy asar tarkibida ishlatilganda, ular doim ham ishoraviy belgiga, allyuziyani hosil qilaveradi, degan xulosaga kelish to‘g‘ri emas, chunki allyuziyalarning hosil bo‘lishi intertekstual mohiyat kasb etad. Alisher Navoiyning quyidagi baytiga e‘tibor qarataylik:

Xusrave ko‘rsangki, ash‘orim o‘qub holat qilur,

Ey Navoiy, anglakim , shohi suxandonimdir ul(Alisher Navoiy , 6-jild, B-263).

Antroponimlarning qay holatda , nima maqsadlarda qo‘llanilishi mumkinligini bir qator misollar orqali dalillandi, ammo biron bir nomning keltirilishida nomning o‘zi katta ahamiyat kasb etmaydi, faqatgina shu nomga ega bo‘lgan kishining turli darajadagi xususiyatlari, belgilari, ularning hayotiy tutumlari, shaxsiy va jamiyat hayotidagi mavqeyining nimalar vositasida paydo bo‘lganligi inobatga olinadi. Hazrat Alisher Navoiy ham ushbu bayt orqali o‘z ijodining qanday maqomga erishishida Xusrav Devlaviyning qay darajada ahamiyatga ega bo‘lganligini e‘tirof etadi. Bunday matnlarning tushunish uchun kitobxonda ma‘lum bilim, saviya bo‘lishi talab etiladi. Ma‘lum bir asarlarda ikki shaxsning bir nom bilan atalishi tarzdagi holatlarni barataraf etish , avvalo, ma‘lum aniq informativ bilimga ega bo‘lish shart. To‘g‘ri, ijodkor mazkur antroponimni keltirish jarayonida uning shoirlik xususiyatiga diqqat qaratmoqda, lekin shu nom bilan ataluvchi boshqa asar qahramoni bilan adashtirmaslik uchun aniq bilimning bo‘lishi joiz.

Demak, allyuziyalarda ma‘lum nomning keltirilishi bilan boshqa tekstlarga ishora qiladi, bu esa ularning perefrazaik, matndan matnga ko‘chuvchilik xususiyatini ta‘minlab beradi.

Xulosa sifatida shuni keltirish mumkinki, allyuziyalar insonning lisoniy tasavvurida turli hodisalar, belgilar, tafakkurning shakllanishida va turli aloqaga kirishishi mumkin bo‘lgan har qanday tushunchaning mantiqiy aloqadorligini anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Алишер Навоий асарлари тилининг изохли луғати. – Тошкент, I-IV. Фан, 1983-85.
- 2.Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. 3-jild: Xazoyin ul-maoniy: G‘aroyib us-sig‘ar. T.: «Fan», 1988.
- 3.Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. 4-jild: Xazoyin ul-maoniy: Navodir ush-shabob. T.: «Fan», 1989.
- 4.Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. 5-jild: Xazoyin ul-maoniy: Badoye’ ul-vasat. T.: «Fan», 1990.

5. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. 6-jild: Xazoyin ul-maoniy: Favoyid ul-kibar. T.: «Fan», 1990.
6. Avlaqulov Y. O‘zbek tilining onomastik birliklarining lingvistik tadqiqi: NDA.- Toshkent, 2012.-B.13.
7. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. Т.: “Ўзбекистон”, 2002.-Б.326.
8. Белоножко, Н.Д.(2013). *Аллюзия како ценочное средство языка: на материале английского языка*. Диссертация. Московский педагогический государственный университет. 2013.
9. Булаховский Л.А. Введение в языкознание, ч. II, стр. 57-68.
- 10.17. Дронова, Е. М. *Стилистический прием аллюзии в свете теории интертекстуальности: (на материале языка англо-ирландской драмы первой половины XX в.)*. Диссертация. Воронежский государственный университет. 2006.
11. Дьякова, Е. А. Манипулятивная функция литературной аллюзии в публицистическом дискурсе на примере печатных СМИ. 2010.
12. Голуб И. Б. Стилистика русского языка. 4-е изд. -М.: Айрис-пресс, 2003. -С. 35.